

MTA NÉPRAJZI KUTATÓINTÉZETE
1014 Budapest, Országház u. 30. 1250 Budapest, Pf.: 29
Tel.: +36-1-224-67-81 fax: +36-1-356-80-58
E-mail: etnologia@etnologia.mta.hu
Honlap: www.etnologia.mta.hu

Beszámoló az MTA Néprajzi Kutatóintézete 2010. évi tudományos tevékenységéről

I. A kutatóhely fő feladatai 2010-ben

- A népművészet és a népi kultúra jelene és perspektívái, az etnográfiai kutatások társadalmi hasznosulása. *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében* című tudományos tanácskozás
- Irányzatok, módszerek, eredmények a népi műveltség történeti kutatásában Emlékülések, megemlékezések, kiadványok Ortutay Gyula, Tálasi István és Fél Edit munkásságáról születésük centenáriumán
- Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben
- Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. Folklórszövegek (mesék, mondák, proverbiumok, szokások) gyűjtése, archívumaik bővítése, digitalizálása, elemzése
- Modernizációs törekvések és ezekre adott lokális kulturális válaszok etnológiai vizsgálata Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában
- A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése, megjelentetése: A Magyar Néprajz I.1. kötete, *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*

II. A 2010-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

– A népművészet és népi kultúra jelene és perspektívái, az etnográfiai kutatások társadalmi hasznosulása

Az Európai Unió keretén belül is a kultúra ápolása alapvetően nemzeti feladat. A (nemzeti, regionális, etnikai, kisebbségi, helyi) kultúra örökítésének szervezett formái kulcsfontosságúak. Az MTA NKI a Teleki László Alapítvánnyal és a Magyar Népművészeti Tanáccsal (MANÉTA) együttműködve két napos nemzetközi konferenciát szervezett: *Hagyomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében* címen a XXIX. Táncháztalálkozó keretében (2010. március 26-27.). A tudományos tanácskozás résztvevői olyan kérdéseket vitattak meg és tisztáztak, hogy mit jelent a népi kultúra mint továbbélő kulturális örökség, a népi kultúrának hol a helye a nemzeti műveltségben, továbbá milyen lehetőségei vannak az etnográfiai kutatások társadalmi hasznosulásának. A konferencia célja többek között az is volt, hogy az előadások nyomán a résztvevők hozzászólásait figyelembe véve közös stratégiai állásfoglalás és javaslatcsomag fogalmazódjon meg a népi kultúra támogatási lehetőségeiről a szakma és a döntéshozók számára. A konferencián az NKI igazgatója tartott vitaindító, nagy érdeklődéssel kísért előadást, amellyel érvelve, hogy amint a népművészeti mozgalom történeti mélységét, tudományos hitelességét, művészeti érvényességét segíti a néprajzkutatás, úgy a néprajz számára is nélkülözhetetlen a népművészeti mozgalom, mint az alkalmazott néprajztudomány egyik fő területe. Előadásában összegezte, hogy a néprajztudomány és annak vezető intézményeként az MTA NKI miként tud és kíván mértékadó forrás lenni a közművelődési

szakemberek és a népművészetet művelők számára. Az együttműködés rövid és hosszabb távú lehetőségeit felvázoló, programadó előadás felkerült az intézet honlapjára. Az intézmény vezetője mellett az intézet 6 főmunkatársa előadóként, 3 pedig szekcióelnökként vett részt. Előadásaik olyan kérdéseket jártak körül, mint a néphagyomány reflektált képei, a népi kultúra értéképzése, hitelesítése, piacosítása, illetve a nemzeti önképteremtés jelenségei. A rendezvényt komoly szakmai és széles társadalmi érdeklődés kísérte. Az előadások tanulmányra bővülve, kötetbe szerkesztve jelennek meg 2011 áprilisában.

Sustainable Heritage címmel két napos nemzetközi, tudományos konferenciát szervezett az Európai Folklór Intézet az MTA NKI együttműködésével a szellemi kulturális örökség, a fenntartható örökség fogalmáról. Az elsősorban külföldi résztvevők mellett az intézet három vezető kutatója adott elő, köztük az intézet igazgatója, ő tartotta a tanácskozás nyitó beszédét is. A nemzetközi összejövetel középpontjában az a kérdés állt, hogy a népművészet, a népzene, a népi kultúra értékőrző jelenségei és művelői miként kapcsolhatóak be a szellemi örökségvédelem rendszerébe. Az elhangzott előadások *Sustainable heritage: Symposium on European Intangible Cultural Heritage* című kiadványban a tárgyévben meg is jelentek.

A néprajztudomány alkalmazhatóságának egyik fő területe, hogy vezető szerepet játszik a kulturális örökség meghatározásában. Az intézet 3 kutatójának szakvéleménye alapján került többek között *A halasi csipkevarrás élő hagyomány, A magyar solymászat, az Élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás, tánc, a Matyó örökség – a hímzés, a viselet, a folklór továbbélése és A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékébe.*

– Irányzatok, módszerek, eredmények a népi műveltség történeti kutatásában

A 20. századi magyar néprajzi kutatás meghatározó egyéniségeinek (Ortutay Gyula, Tálasi István, Fél Edit) tárgyévben tartott centenáriumi emlékülésén – amelyeknek nem csak előadói, hanem szervezői is részben az intézet munkatársai voltak – a résztvevők összegezték a magyar történeti etnográfiai kutatások eredményeit és további lehetőségeit.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának a *Magyar néprajztudomány a 20. század derekán* című, Ortutay Gyula és Tálasi István emlékére rendezett centenáriumi konferenciáján az osztályelnök, az intézet kutatóprofesszora ülésvezetésével az MTA NKI 4 főmunkatársa tartott előadást, értékelve a XX. századi etnográfia meghatározó egyéniségeinek kutatásait. *A szétágazó és egybefonódó magyar néprajz a 20. század derekán* címmel hangzott el értékelő összefoglalás Tálasi István szemléletének korszerűségéről, valamint Ortutay Gyula munkássága kapcsán a XX. századi népköltészet-kutatás módszereiről, a népmesekatalógusok történetéről, az egyéniségkutatás eredményeiről, a néprajzi ismeretterjesztésről.

A viseletkutatásban és a Hofer Tamással együtt végzett átányi gyűjtésekkel és elemzésekkel a magyar társadalomnéprajzi vizsgálatokban is mérföldkőszerű eredményeket hozott Fél Edit munkássága. A születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés a Néprajzi Múzeum, a Magyar Néprajzi Társaság és az MTA Néprajzi Kutatóintézete együttműködésével született. A megemlékezés szervezői az intézet részéről Fél Edit egykori, legközelebbi tanítványa, a Történeti néprajzi osztály vezetője és az osztály egy másik munkatársa voltak, akik a múzeum kurátoraival együttműködve az emléküléssel egyidejűleg kamara kiállítást rendeztek az MTA Kézirattárában őrzött hagyaték felhasználásával, személyes tulajdonban lévő dokumentumokkal kiegészítve, mutatványokkal Fél Edit nemzetközi kiterjedésű levelezéséből, kézírataiból, személyes dokumentumaiból.

A történeti kutatás eredményeiről és távlatairól ad áttekintést az intézet akadémikus kutatóprofesszora 70. születésnapjára az intézetnek az ELTE BTK Tártyi Néprajzi Tanszékkal együttműködve összeállított tanulmánykötete (*Inde aurum – inde vinum – inde salutem* Bp., 2010. 699 pp.), amelynek három szerkesztője közül kettő, 42 szerzőjének pedig több mint a fele intézeti kutató, többségük egykori tanítvány. A tanulmányok jól

reprezentálják nem csak az ünnepelt legfontosabb érdeklődési és kutatási területeit, hanem képet adnak a történeti etnográfia törekvéseiről, irányzatairól, forrásairól és módszereiről, a kultúra táji tagolódásának vizsgálatáról, a munkásság kutatásának eredményeiről. A kötetben számos, eddig publikálatlan fotó kapott helyett, továbbá egy a szerkesztők által az ünnepelttel készített életútinterjú, legújabb publikációinak bibliográfiájával kiegészítve.

2010-ben az intézet kutatóprofesszorát, az MTA korábbi levelező tagját a közgyűlés „rendes tag”-gá választotta, aki *Időrend, kronológia, periodizáció az európai etnológiában* címmel tartotta akadémiai székfoglalóját.

A *Magyar Néprajz* sorozat legutóbb megjelent I.2. *Táj, nép, történelem*. (Bp.: Akadémiai Kiadó 2009.) című kötetét a MTA Társadalomkutató Központ Jakobinus termében tartott könyvbemutatón ismertette a szakmai közönség előtt az MTA NKI és az ELTE BTK egy-egy néprajzkutatója. A rendezvényen az intézet két másik kiadványát a *Documentatio Ethnographica* sorozatban megjelent *Történeti forrás – néprajzi olvasat: gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei* (Bp., L'Harmattan, 2008.) tanulmánygyűjteményt a néprajztudomány akadémikusa, a *Folklór és történelem* (Bp., Akadémiai Kiadó, 2007) tanulmánygyűjteményt pedig a történettudomány egyik akadémikusa mutatta be.

Az etnicitás és a nemzet „vizualizációja” a 16-19. századi európai populáris grafikában kutatási témában a Varsóban tárgyévben megjelent angol nyelvű *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe*. (Warszawa: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, 2010.) tanulmánykötet nyitó alapvetését adó, hosszabb lélegzetű, angol nyelvű tanulmány készült a Történeti néprajzi osztály vezetőjének tollából. Ugyancsak ő a szerzője a rendkívül rangos *Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion*, (Vol 9 – East Europe, Russia, and the Caucasus Oxford (England): Berg Publishers/Oxford International Publishers, 2010.) magyar viseletet szócikkének.

A *Köznépi textilkultúra a közgazdasági és művelődési változások tükrében 1850-1950*. (2006-2011) című intézeti OTKA-program lezárásaként megjelent az *Életmód, szemlélet és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. (Bp.: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2010. 492 pp.) című tanulmánygyűjtemény a Történeti néprajzi osztály főmunkatársának szerkesztésében, elsősorban saját tanulmányokkal, annak bemutatásával, hogy a közlekedés, a vasúthálózat kiépülése, a kereskedelem és a tárgyi környezet megváltozása, többek között a varrógép megjelenése miként formálta a paraszti viselet változását. A kutatónak az intézet *Néprajzi tanulmányok* sorozatában megjelent *A nép követte a szabást* című kötete pedig 2010-ben Akadémiai nívódíjat kapott.

Az intézet szerződéssel foglalkoztatott akadémiai nagydoktora 1960-as évek óta írt halászati tárgyú, részben történeti forrásokon, részben recens gyűjtéseken alapuló dolgozataiból *Halászok, halászat múltban és jelenben – Néprajzi tanulmányok a népi halászatról* címmel mintegy 40 íves kötetet, illetve kutatástörténeti/tudománytörténeti tárgyú írásaiból *Előmunkálatok a magyar etnográfia kutatástörténetéhez* címmel 35 íves kötetet állított össze.

A Történeti néprajzi osztály munkatársai által végzett egyháztörténeti forrásokat feltáró, közreadó és elemző kutatások eredményeként elkészült 5,5 ív terjedelemben a *Visitatio Canonica*”– *Válogatás az Esztergomi Primási Levéltár egyházlátogatásaiból* kiadvány fordítása.

Az osztály egyik tudományos munkatársának 2010-ben több elemző tanulmánya jelent meg az egyház és közösség, az egyházi irányítás és fegyelmezés, a nyilvános vallásgyakorlat egyházi kontrollja a kora újkorban témakörben a Küküllői Református Egyházmegye iratainak tükrében.

A református felekezeti identitás és közösségi emlékezet tematikában ketten is végeznek jelentős publikációt eredményező kutatásokat az MTA NKI-ben.

A Történeti néprajzi osztály munkatársai közül az elmúlt években többen elérték a nyugdíjkorhatárt, ezért 2010-ben az intézet fiatal kutatói pályázatát történeti néprajzi témában írta ki. A három évre felvett ösztöndíjas a magyarországi kerékgyártó háziipar és mesterség múltját kutatja. Levéltári források alapján elemzi a kerékgyártó céhek, ipartársulatok és ipartestületek működését, vizsgálja a kerékgyártó mesterség eszközkészletét, termékeit és ezek változását a 19-20. században. 20. századi források és interjúk alapján a mesterség megszűnésének folyamatát vázolja föl.

– Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben

Az intézet Társadalomnéprajzi osztályának kutatói különböző, földrajzilag és típusaiban eltérő helyi társadalmakban elemzik az egyén és a helyi közösség élet- és alkalmazkodási stratégiáit, a közösségszerveződés új formáit, a lokális és etnikai identitás kérdéseit, a helyi politika és a hatalom viszonyát. A társadalmi átalakulás következtében a kutatóintézet kiemelten kezeli a városnéprajzi, a roma és a generációk helyzetét felmérő kutatásokat. A 20-21. század fordulójának demográfiai folyamatai, a népesség korösszetételének változása, a várható életkor kitolódása, az időskorúak számának növekedése kiemelten szükségessé teszi a nemzedékek egymás közötti viszonyának, az öregek társadalomban elfoglalt helyének, kapcsolatrendszerének vizsgálatát, az idősgondozás családi és intézményes modelljeinek kutatását, többek között a migránsok szerepének feltárását az öregek szociális ellátó rendszerében. Az öregek társadalomnéprajzi vizsgálatának témakörében tárgyévben monográfia jelent meg az intézet kutatójának tollából.

A Társadalomnéprajzi osztály egyik munkatársának *Tárgyi kultúra, etnikai identitás és a különbség politikája az erdélyi gábor romák között* OTKA-kutatásának célja az erdélyi gábor romák presztízstárgy-gazdaságával kapcsolatos antropológiai terepmunka gyűjtési tapasztalatainak értelmezése tanulmányok formájában, 2012-re, a futamidő végére pedig tematikus monográfia készítése a témában. A kutatás eredményeként hosszabb angol nyelvű tanulmány jelent meg az *Research in Economic Anthropology*, 30., *Economic Action in Theory and Practice: Anthropological Investigations* című kötetében a gábor roma presztízstárgy-brókerek tevékenységéről, illetve azokról a körülményekről, amelyek a presztízstárgy-tranzakciókat bazar-jellegű ügyletekké teszik.

Az intézet kiemelten fontos kutatási területnek tekinti a 20. század második felében a szocializmus gazdasági-társadalmi viszonyai között, majd a rendszerváltozás és az európai uniós csatlakozás nyomán lezajló folyamatok bemutatását, hatásuk értelmező elemzését. A Társadalomnéprajzi osztály egyik fiatal ösztöndíjasa a paraszti társadalom 1945 utáni életformaváltásának mikrotörténeti elemzését végzi választott terepén. Az osztály másik fiatal kutatójának intenzív terepmunkája a gyimesiek ökológiai tudásának, növényzetismeretének, a hagyományos helyi tájhasználat feltárását szolgálja, illetve az EU-csatlakozás nyomán jelentkező újfajta szabályozások, követelmények hatását követi nyomon a hagyományos tájhasználat átalakulásában, a gyimesi tejtermelő gazdálkodás, a kaszáló- és legelőkezelés változásában.

A kutatóintézet fontosnak tartja a nagyvárosi életmód, a városi kultúra kutatását. Az MTA kutatói foglalkozni kívánnak az elszegényedés veszélyeivel a társadalmi peremhelyzetbe jutottak körében végzett néprajzi/antropológiai terepmunkán alapuló kutatásokkal, esetlegesen együttműködve az Országos Rendőr-főkapitánysággal, amit az MTA főosztályi szinten üdvözölt, szorgalmazott. 2010-ben az ORFK és az MTA néhány intézetének képviselői, köztük az MTA NKI kutatóinak részvételével megbeszéléseket tartottak, hogy kidolgozzák az együttműködés lehetséges területeit, de a választások és az azt követő változó helyzet megakadályozta, hogy az ORFK érdemben foglalkozni tudjon a kutatói felvetésekkel, javaslatokkal.

Az MTA NKI *Útkeresztelődések. A városnéprajzi kutatások újabb eredményei* címmel 2010-ben konferenciát szervezett, 3 intézeti előadó részvételével, akik városi mikroközösségek körében végeznek néprajzi/antropológiai terepmunkán alapuló kutatásokat. A *telepek társadalma, telepi életmód: városi néprajzi jelenvizsgálat* OTKA kutatásba az intézet főmunkatársa az angyalföldi OTI telep társadalomnéprajzi vizsgálatával kapcsolódott be.

Két kutató is Pesterzsébet mikroközösségeiben végez terepmunkát. Egyikük a társadalmi mobilitás modelljeit vizsgálja egyéni és családi életutak elemzésén keresztül, illetve a különböző kulturális háttérű és értékrendű csoportok, civil szerveződések integrációs lehetőségeit, beágyazottságukat a helyi társadalomban több időmetszetben. Az intézet Etnológiai Műhely sorozatában *Textilipari munkásság Dél-Pesten a 20. században* címmel tartott kutatási beszámolót. Másikuk a jelenkori városnéprajzi kutatások keretén belül a városi táplálkozást kutatja egy pesterzsébeti lakókörnyezetben. Célja az ünnepi és hétköznapi étkezési szokások felmérése, a táplálkozás objektív, jól körülhatárolható kérdéseinek a segítségével a városi szegénység, az elszegényedési folyamat háttérének feltérképezése, a táplálkozás és az értékrend alakulásának bemutatása a történeti közelmúltban és a jelenben. A kutatás a történeti, néprajzi források és a szépirodalom példái alapján felméri, hogy koronként miként változott az ínségételek köre.

Az intézet igazgatóhelyettese évek óta végzi a magyar népi kultúra régióinak számítógépes vizsgálatát, kutatja a néprajzi atlaszok számítógépes feldolgozásának lehetőségeit, jelennek meg publikációi a magyar népi kultúra regionális struktúrájáról. Akadémiai doktori értekezésével tárgyévben nyerte el az akadémiai doktori címet.

Az interaktív technológiák – pl. html, multimédia – etnográfiai, kulturális antropológiai alkalmazásának lehetőségeire irányuló kutatás – amelynek célja egy új kutatási módszer egy integrált tudományos szoftver kifejlesztése – legújabb eredményei, az elkészült, tesztelésre előkészített 1.0-s verzió megtekinthető a <http://majus22.etnologia.mta.hu/mediawiki/index.php/Kezd%C5%91lap> Internet-címen.

– Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. Folklórszövegek (mesék, mondák, proverbiumok) gyűjtése, archívumaik bővítése, digitalizálása, elemzése

A *Folklór a magyar művelődéstörténetben* címen tartott tudományközi konferencia-sorozat előadásaiból szerkesztett tanulmánykötetek sora az MTA NKI és az NKA támogatásának köszönhetően 2010-ben a *Folklór és nyelv* kötettel gazdagodott (Bp.: Akadémiai Kiadó, 2010. 572 pp.). A sorozat immáron 5. kötetének szerkesztője a Folklór osztály vezetője és a 36 tanulmányból 8-nak a szerzője az intézet kutatója. A szerzők olyan kérdéseket járnak körül mint például a nyelv, a nyelvjáráskutatás szerepe a kultúra alakulásában, vagy a folklór hatása a nyelvművelés változására, az irodalmi népiesség kérdése, a „népi szereplők”, vagy a zsánerek megjelenése az irodalomban, bizonyos folklór műfajok sajátos nyelvhasználata, a gyűjtött, kéziratos szövegeken végzett nyelvi módosítások problematikája, illetve, hogy milyen szövegkiadási elveket követnek a folklóralkotások sajtó alá rendezői.

Az intézet folkloristáinak tollából több mint 10 monográfia, szokáselemzés, mese- és mondagyűjtés látott napvilágot, ebből kettő az intézet *Néprajzi tanulmányok* sorozatában. („*Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?*” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*. Bp.: Akadémiai Kiadó, 2010. 352 pp.; *A pünkösdnek jeles napján... Pünkösd a 19-20. századi néphagyományban*. Bp.: Akadémia Kiadó 2010. 302 pp.)

A Folklór osztály vezetője 2010-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula Emlékérmét, rendkívül adatgazdag, monumentális összeállítása pedig a *Szólások és közmondások* (Budapest: Osiris, 2009. 1461 pp.) ugyancsak a tárgyévben elnyerte az MTA Szótári Munkabizottsága Kiváló Magyar Szótár díját.

A 2009-ben angol nyelven publikált *Az Árpád-kori szentek legendái. Motívum-index* 2010-ben magyar nyelven is napvilágot látott (Bp.: Kairosz Kiadó, 2010. 140 p. + 16 t.). A magyar

mondaanyag táji kutatása két újabb könyvvel gazdagodott a *Muravidéki népmondákkal* (Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet 2010. 239 p. + 16 t.) és a Nagybánya környéki folklórhagyományokat bemutató kiadvánnyal. *Die Habsburger in der mitteleuropäischen Folklore* (Herne: Gabriele Schäfer Verlag, 2010. 238 pp) címmel jelent meg kötet a Habsburgokkal kapcsolatos szöveghagyományról.

Az intézet mesekutató főmunkatársának szerkesztésében jelent meg egy gazdag palóc mese- és mondagyűjtemény a Magyar Népköltészet Tárában, a sorozat szerkesztője szintén az intézet folklórkutatója, a kötet jól reprezentálja a tájegység elbeszélés-hagyományát. (*Fanyűvő Jankó*. Bp.: Balassi Kiadó, 2010. 657 pp.)

Megjelent az intézet folklórkutatójának a rokon- és társtudományok művelőinek komoly érdeklődésével kísért monográfiája, a 2008-ban megvédett PhD disszertációjának átdolgozása *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században* (Bp.: MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE Néprajz Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2010. 349 pp. /Szóhagyomány sorozat/) címmel, amely a 19. századi nemzetépítés narratív hálózatának alapját jelentő honfoglalás-elbeszélésekkel foglalkozik.

2010-ben a Folklór osztály tagjai heti rendszerességgel tartott üléseiken hozzáfogtak egy új kézikönyv, a Magyar Népköltészeti Lexikon szócikkeinek összeállításához azzal a céllal, hogy az elmúlt évek kutatási eredményeit szem előtt tartva a szövegfolklorisztika alapfogalmainak, műfajainak korszerűbb értelmezését adják.

– Modernizációs törekvések és ezekre adott lokális kulturális válaszok etnológiai vizsgálata Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában

Az intézet etnológusai Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában végzett terepmunkáik alapján a társadalom szerveződésének átalakulását, a változásokban a képzetrendszerek szerepét dolgozzák fel. A kutatásban résztvevő etnológusok vizsgálják a poszt-szovjet időszakban a térségben kialakult új társadalmi-, kulturális- és gazdasági-rendszereket és a modernizáció generálta konfliktusokat. Kutatásaikat egy olyan területen végzik, amely mindig is a magyar etnológiai kutatás középpontjában állt, ugyanakkor a térség a nemzetközi gazdaság számára is folyamatosan felértékelődik. Publikációik nyomán megismerhetővé válik az az értékrend, kultúra, gondolkodásmód, amely az itt élő, a globalizált világhoz most kapcsolódó társadalmak – a burjátok, evenkik, kazakok, kirgizek, mongolok –, illetve Kína, Vietnam e területen élő kisebbségeinek sajátja.

Az Etnológia osztály vezetője magyarországi (varsányi) és kelet-afrikai (kenyai) terepmunkáira építve végez kutatásokat az *élelmiszertermelők a világpiac vonzásában Magyarországon és Kenyában* témakörben. *Élelmiszertermelők a többsébséges társadalomban* címen előadást tartott az MTA Politikatudományi Intézetének szervezésében létrejött munkamegbeszélésen, amely a modernizáció mai állapotát vitatta meg Magyarországon, összefüggésben a világtendenciákkal. Az osztályvezető a gazdasági antropológiában, a szociál-antropológiában és az afrikanisztikában elért kiemelkedő munkásságáért; a magyar néprajz összefoglaló munkáinak összeállításában való meghatározó szerepéért; valamint sokoldalú tudományos ismeretterjesztő tevékenységéért, kiterjedt kutatói, oktatói és tudományos szervezői munkájáért 2010-ben magkapta a *Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet*.

A 2010-ben Magyarországon tartott Nemzetközi Finnugor Kongresszusra megjelent az *Uráli Mitológiai Enciklopédia* kézikönyvsorozat – amely a nyelvrokon népek hitvilágának többkötetesre tervezett szótárszerű feldolgozása – 4. kötete a *Selkup Mythology*. A nemzetközi együttműködésben készülő sorozat egyik főszerkesztője az intézet tudományos tanácsadó kutatója, akit a Nemzetközi Vallástudományi Társaság (IAHR) öt évenként megrendezésre kerülő világkonferenciáján, 2010-ben Torontóban (Kanada) tiszteleti taggá választottak.

Az *Uráli Mitológia* kutatási projektbe a nganaszan mitológia vizsgálatához szükséges szövegtörzset feltárásával és rendszerezésével egy fiatal kutatói ösztöndíjas is bekapcsolódott, aki Eötvös-ösztöndíjjal egy hónapot kutatott ebben a témában Oroszországban.

Az intézet egyik vezető etnológusának, akinek kutatási területe Délkelet-Ázsia néprajza, különös tekintettel az egykori francia Indokína hegyi törzseinek kultúráira és vallására és az elmúlt években több alkalommal végzett állomásozó terepmunkát Vietnamban, egy hegyi törzsnél, a brúknál 2010-ben *Mentalitás, vallás és társadalmi gyakorlat a vietnami brúknál* című értekezésével akadémiai doktori címet szerzett.

Az intézet munkatársa a témavezetője a Magyar-Mongol Nyelvjárás és Népi Műveltség Kutató Expedíció – kutatási programnak, amelynek célja rendszeres terepmunkával feltárni, dokumentálni az Észak- és Nyugat-Mongóliában élő népcsoportok nyelvjárásait, hagyományos műveltségük élő elemeit, anyagi és szellemi kultúrájukat, vallási hiedelmeiket, szokásaikat. A kutató ugyancsak részt vesz a belső-ázsiai és mongol buddhizmust kutató OTKA-projektben. A kutató 2 hazai konferencia mellett a magyar-mongol kulturális és diplomáciai kapcsolatok felvételének 60. évfordulója kapcsán nemzetközi mongolisztikai konferenciát szervezett. Az intézet tudományos munkatársa a mongol-magyar tudományos kapcsolatokért mongol állami kitüntetésben részesült és megkapta a Mongol Tudományos Akadémia a *Mongol kultúráért és tudományért* kitüntetését.

Az egyik etnológus a *Power, Authorities and Emotion in Russia* elnevezésű témában nemzetközi együttműködésben (a Cambridge University Social Anthropology tanszékének és a szentpétervári Centre for Independent Social Research egy-egy kutatójával) és anyagi támogatásával (Wenner-Gren Alapítvány) végzi munkáját.

Az intézet egyik tudományos munkatársa *HAESF, Senior Leaders and Scholars Fellowship* ösztöndíjjal 12 hónapon át kutatott az USA-ban, Bloomingtonban (Indiana University), illetve négy hónapos terepmunkát végzett a nyugati-sziú (lakhóta) rezervátumokban. Terepműveiről az intézet *Etnológiai Műhely* sorozatában beszámolót tartott.

- A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése, megjelentetése: A Magyar Néprajz I.1. kötete, *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*

A néprajztudomány alapvető kézikönyvsorozatának a *Magyar Néprajz* utolsó kötetének megjelentetése – amely lezárása egy egyedülálló tudományos szintézisnek – az intézet kiemelkedően fontos feladata. I. 1. *Táj és nép* című kötetének *Régiók és népcsoportok* című nagy fejezetcsoportjához 15 szerzői ív készült el. Elkészült a kötet bibliográfiájának és térkép-mellékleteinek kiegészítése, a kötet ábraanyagának gyűjtése, jegyzékeinek összeállítása.

Az intézet az elmúlt években komoly előkészületeket tett egy újabb kézikönyv kiadására *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture* címmel, angol nyelven, gazdagon illusztrálva. A főszerkesztők elképzelése szerint a 12 témacsoport (I. Alapvetés, Település, építkezés; II. Gazdálkodás, Kézművesség, Szállítás, közlekedés; III. Társadalom, Életmód; IV. Szövegfolklor; Vallás, szokások; V. Népzene, Néptánc, Népművészet) 5 kötetben jelenne meg, az előkészületek alapján úgy tűnik elsőként a Gazdálkodás, Kézművesség, Szállítás, közlekedés tematikájú, ennek fordításra, kiadásra való előkészítését 2011-re tervezi az intézet.

b) Párbeszéd a tudomány és a társadalom között

A Hagomány – Örökség – Közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében című tudományos konferenciával indította el az intézet azt a kezdeményezést, amelynek célja további vitaülések szervezésével, az elhangzott javaslatok, előadások anyagainak publikálásával a népművészek, közművelődési szakemberek, néprajzkutatók,

gazdasági szakemberek és a népművészetet kedvelő amatőrök összefogása. Éppen ezért kapcsolódott a szakmai tanácskozás a Táncháztalálkozóhoz, ahol az intézet legfrissebb kiadványainak bemutatásával és információs pult működtetésével igyekezett megismertetni legújabb publikációival és kutatási eredményeivel a közművelődési szakembereket, pedagógusokat és a népművészetet, a népi kultúrát kedvelő nagyközönséget.

Az intézet három folkloristája állította össze a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága online adatbázisa számára a *Népművészet mesterei* címmel kitüntetett 21 mesemondó munkásságát bemutató oldalakat.

Az intézet etnológusa „*Istenek, ősök és sámánok*”. Egy vietnami hegyi törzs, a brúk vallása címmel nagyszerű kiállítást rendezett terepfotóiból a mezőkövesdi Matyó Múzeumban, amely egy kiállítás-sorozat első állomása volt. A 75 terepfotó tárgyakkal kiegészülve előreláthatólag még további 5 helyszínen lesz látható. A fényképek Vietnám egyik kisebbsége, a brú törzs körében az 1985-1989 között összesen 18 hónap időtartamú, résztvevő-megfigyeléses néprajzi, kulturális antropológiai terepmunkáról és 2007-ben egy másik, áttelepített brú közösségnél végzett újabb 6 hónapos kutatásról adnak képet három fő témakörben. A kiállításához kapcsolódóan színes fotókkal illusztrált, igényes kiállítású, kétnyelvű katalógus készült. A megnyitáskor az etnológus kutató a képekhez kapcsolódóan tartott előadást népes hallgatóság előtt a brúk körében végzett terepmunkájáról, amiről a sajtó is hírt adott. A kiállítást az intézet Etnológiai osztályának vezetője nyitotta meg. A múzeum statisztikai kimutatása szerint a 3 hónapon keresztül látható kiállításnak különösen a nyitást követő időszakban volt sok látogatója, többek között a helybeli iskolások.

Az intézet egyik tudományos főmunkatársa a *Kutatók éjszakája* programsorozat központi rendezvényén (Jövő Háza – Nagyszínpad) *Dőrejárástól az urálásig – a népszokások zenéje* – címmel interaktív ismeretterjesztő előadást tartott.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2010-ben

Az MTA NKI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a hazai etnográfiai vizsgálatokat. 2010-ben a néprajzi muzeológia két legjelentősebb intézményével a Néprajzi Múzeummal és a Skanzen Szabadtéri Néprajzi Múzeummal igyekezett az együttműködést erősíteni. Az intézet kutatói szakmai megbeszélést tartottak a Néprajzi Múzeum vezetőivel, ennek eredményeként született meg a fentiekben már részletezett Fél Edit-émlékkonferencia és kamara kiállítás terve, a rendezvények a két szakmai műhely összefogásával valósultak meg. A Skanzenal való szakmai együttműködés keretében a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a *Vidéki életmódváltozások a 20. század derekán*. (Cseri Miklós, Sári Zsolt (szerk.) Szentendre: Szabadtéri Múzeum, 2009.) kiadványt az intézet három kutatója recenzálta az MTA Társadalomkutató Központ Jakobinus termében tartott szakmai könyvbemutatón. Ugyancsak a Jakobinus terem adott helyt a Kriza János Néprajzi Társasággal, a Székely Nemzeti Múzeummal és a Babes-Bolyai Tudományegyetem Református Teológiai Karával közösen szervezett könyvbemutatónak.

2010-ben 11 kutató végzett oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE Tárgyi Néprajz-, Kulturális Antropológia-, Belső-Ázsia tanszékein, a pécsi TE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetem BTK, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán, a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Karán valamint a Sárospataki Református Teológián. Az intézet kutatói rendszeresen tartanak vendégelőadásokat külföldi egyetemeken, kutatóhelyeken, 2010-ben összesen 7-en.

2010-ben bilaterális egyezmények keretében összesen 7 országban (Észtország, Horvátország,

Lengyelország, Oroszország, Románia, Szerbia, Ukrajna) 248 napot kutatott levéltárban, archívumban, múzeumi gyűjteményben, illetve végzett terepmunkát az intézet 19 munkatársa. Az intézet 4 ország 7 kutatóműhelyével van partnerintézményi kapcsolatban. A bilaterális egyezmények keretében az intézethez érkező kutatók közül ketten tartottak előadást az NKI Etnológiai Műhely sorozatában. Az erdélyi vendég kolléga *A moldvai csángók nyelvcsereje – számokban* című előadása különösen sok intézeten kívüli szakmabelit és érdeklődött vonzott. Az intézet igazgatója oroszországi kutatóútja során újabb három évre szóló egyezményt írt alá az Orosz Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének vezetőjével. A partnerintézmények sora kibővült a szentpétervári Kunstkamera Múzeummal egy ugyancsak három éves egyezmény keretében. Az orosz partner intézményekkel való jó együttműködés fontos az intézet számára hiszen kutatói, különösképpen etnológusai rendszeresen végeznek kutatást, terepmunkát Oroszország, illetve az egykori Szovjetunió területén. Szibéria és Belső-Ázsia társadalmában, kultúráiban jelenleg zajló modernizációs folyamatokra nagy hatással van a globalizáció, amely elsősorban két, lélekszámát és gazdasági erejét tekintve is jelentős állam, Oroszország és Kína révén jut el ezekre a területekre. Az intézet kutatói az elmúlt években több alkalommal gyűjtöttek, kutattak kínai területen, ahogy több kínai kutató is felkereste az NKI-t. Az évekre visszanyúló, élő együttműködésnek köszönhetően képviselhetette magát az intézet tavaly a két tudományos akadémia együttműködési megállapodásáról szóló jegyzőkönyv aláírásakor a Kínai Társadalomtudományi Akadémia elnökének magyarországi látogatása során. A múlt év végén Tajpejben tartott International Conference on Migration, Identity, and Social Cohesion in Europe elnevezésű világkonferenciára az intézet igazgatója is meghívást kapott, aki kínai útja során előadást tartott a Sanghaji Egyetemen is, amelyet nagy érdeklődés kísért, amiről a Balassi Intézet is hírt adott. A látogatás alkalmával a kínai partnerintézmények köre kibővült a Sanghaji Egyetem Ethnic Minorities Tanszékével.

Az intézet kutatóinak legfrissebb kutatási eredményeivel, 11 publikációval jelent meg a beszámolási évben az intézeti évkönyv, az *Ethno-lore* XXVII. száma, 2010-es évfolyama.

Az Intézet könyvtárának könyv és CD állománya 2010-ben 303 tétellel gyarapodott és 125 tétel külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 43.257 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnereinek száma 60. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként, (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 625 kötetet adott át az intézet kiadványaiból.

IV. A 2010-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása
Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében
K84283 OTKA (2011-15) az intézet igazgatójának témavezetésével

A tervezett kutatás Magyarország hármas határait vizsgálja: a határ menti régiókra és a határokon átnyúló kapcsolatokra összpontosít. Ezekon a területeken Magyarország háromféle határral rendelkezik, és így háromféleképpen tart kapcsolatot szomszédjaival: Magyarország kapcsolódása a korábbi EU-hoz, az ún. Nyugat-Európához; Magyarország kapcsolódása új EU tagállamokhoz; Magyarország kapcsolódása nem EU tagságú országokhoz. A történeti előzmény és a határ politikai jellege, amely ráadásul többször is változott az elmúlt évtizedekben, jelentős mértékben meghatározzák a kapcsolatok típusát, rétegzettségét és intenzitását. Azt vizsgálják a résztvevők, hogy a szomszédos régiók hogyan hatnak egymásra: milyen elvek hozzák közelebb őket egymáshoz, melyek távolító hatásúak, illetve milyen dinamikák mozgatják az egymásra hatásokat térben és időben.

A tervezett kutatás három dimenzióját elemzi a határ menti régiók kapcsolattartásának: (1) kulturális dimenzió: identitás, hagyományörzés és -teremtés, oktatási intézmények, kulturális szervezetek, (2) társadalmi dimenzió: határok jellegének változásai (1989-es vasfüggöny,

Schengeni határ, vízumliberalizáció) következtében átalakult/újraéledt/meglazult kapcsolatok, népséggmozgások, új kapcsolatkeresési stratégiák, valamint új közösségek, (3) gazdasági dimenzió: határ menti kereskedelem (formális és informális gazdaság, feketekereskedelem), gazdasági migráció, egyéb egyéni és közösségi stratégiák a határ menti lét lehetőségeinek kiaknázására gazdasági profitszerzés érdekében. A kutatást az MTA NKI koordinálja, témavezetője az intézmény igazgatója, a résztvevők a kutatóhely Társadalomnéprajzi osztályának munkatársai, de az intézet a projektbe bevonja azokat a más intézményeknél dolgozó etnográfusokat, akik ezen a terepen és a megjelölt témakörben már végeztek kutatásokat, illetve számít azoknak a tehetséges, fiatal kutatóknak a munkájára, aki az elmúlt évek fiatal ösztöndíjas felvételi jei kapcsán kerültek az intézet látókörébe.

1912/0462 NKA könyvkiadási pályázat a Folklór és nyelv kötet megjelentetésére

1913/0194 NKA Magyar Néprajz I.1. kötet

243910 Ideas – Integrating and Developing European Asian Studies

Az Intézet Délkelet-Ázsiában kutató etnológusa képviseli a Magyar Tudományos Akadémiát a francia kezdeményezésre 2007-ben alakult European Consortium of Asian Field Studies (ECAFS) nevű szervezetben. Az eredetileg 8 európai ország 30 Ázsia-kutató intézménye (akadémia, egyetem, kutatóintézet, múzeum, tudós társaság), illetve társult tagként további 11 ázsiai tudományos intézmény részvételével megalakult szervezet elsődleges célja az FP 7 EU program szellemében az egységes európai kutatási infrastruktúra kialakítása az Ázsiában végzett kutatásokhoz.

V. A 2010-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Balázs (főszerk.) – Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XXVII.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2010. 363 pp.
2. Bali János – Báti Anikó – Kiss Réka (szerk.): *Inde Aurum – Inde Vinum – Inde Salutem Paládi-Kovács Attila 70. születésnapjára.* Budapest: ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék – MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2010. 699 pp.
3. Flórián Mária (szerk.): *Életmód, szemlélet és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2010. 492 pp.
4. Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. 572 pp.
5. Hoppál Mihály: *Uralic Mythologies and Shamans.* Budapest: Institute of Ethnology, 2010. 210 pp.
6. Magyar Zoltán: *Die Habsburger in der mitteleuropäischen Folklore.* Herne: Gabriele Schäfer Verlag, 2010. 238 pp.
7. Gulyás Judit: „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010. 352 pp. /Néprajzi tanulmányok/
8. Hoppál Mihály: *Sámánok világa.* Budapest: Püski, 2010. 331 pp.
9. Hoppál Mihály (ed.): *Selkup mythology.* Authors: Tushkova, N. a. et alii. Editors: Vladimir Napoliskikh, Anna-Leena Siikala, Mihály Hoppál ; [transl. by Sergei V. Glushkov] Budapest: Akadémiai Kiadó – Helsinki: Finnish Literature Society, 2010. 320 pp. /Encyclopaedia of Uralic mythologies/
10. Magyar Zoltán: *Az Árpád-kori szentek legendái. Motívum-index.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2010. 140 p. + 16 t.

11. Magyar Zoltán: *Muravidéki népmondák*. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2010. 239 p. + 16 t.
12. Mikos Éva: *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE Néprajz Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2010. 349 pp. /Szóhagyomány sorozat./
13. Paládi-Kovács Attila: *A keleti palócok pásztorkodása*. 2. javított, bővített kiadás. Debrecen: Debreceni Egyetem, 2010. 239 pp.
14. Szilágyi Zsolt: *A mongol főlámák rövid története*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság, 2010. 138 pp.
15. Tátrai Zsuzsanna: *A pünkösdnek jeles napján... Pünkösd a 19-20. századi néphagyományban*. Budapest: Akadémia Kiadó, 2010. 302 pp. /Néprajzi tanulmányok/
16. Turai Tünde: *Öreg ember nem vénember. Idősek társadalom-néprajzi szempontból*. Budapest: Balassi Kiadó, 2010. 281 pp.
17. Berta Péter: Shifting transactional identities. Bazaar-style trade and risk management in the prestige economy of the Gabor Roma (Romania). In Donald C. Wood (ed.) *Economic Action in Theory and Practice: Anthropological Investigations. (Research in Economic Anthropology, 30.)* 2010. 279–310. Bingley: Emerald.
18. Fülemlé Ágnes: Hungary: Ethnic Dress In: Joanne B. Eicher (ed in chief): *Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion*, Vol 9 – East Europe, Russia, and the Caucasus edited by Djurdja Bartlett, Oxford (England): Berg Publishers/Oxford International Publishers, 2010. 169–176.
19. Balogh Balázs: Antecedents, Possibilities and Prospects of Research of the Present (Excerpts from the Work and Plans of the Institute of Ethnology of the H.A.S.). *Revista de Etnografie si Folclor. Journal of Ethnography and Folklore*. New Series 1-2. 2010. 181–189.
20. Fülemlé Ágnes: Dress and Image: Visualizing Ethnicity in European Popular Graphics. Some Remarks on the Antecedents of Ethnic Caricature. In: Demski, Dagnosław – Baraniecka-Olszewska, Kamila (ed.): *Images of the Other in Ethnic Caricatures of Central and Eastern Europe*. Warszawa: Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, 2010. 28–61.